

กิจกรรมเพื่อสังคมกับบทบาทภาคส่วนที่สามเพื่อการพัฒนาสังคมอย่างยั่งยืน :
กรณีศึกษา คุณมีชัย วีระไวทยะ

Social Enterprises and Role of The Third Sector Leading to Sustainable
Social Development :
A Case Study of Khun Mechai Viravaidya

ชนัฐนันท์ ม่วงวิเชียร
ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ วิทยาลัยรัฐกิจ มหาวิทยาลัยรังสิต
อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก : ศาสตราจารย์ ดร.เอนก เหล่าธรรมทัศน์
อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม : ศาสตราจารย์ ดร.สมบูรณ์ สุขสำราญ (ราชบัณฑิต)

Abstract

The qualitative research aimed to study the model and structure of social enterprises as the third sectors under the Thai identity as well as synthesize and develop new knowledge. This methodology included documentary review and an in-depth interview with Mechai Viravaidya and other key figures involved in social enterprise operation.

The result revealed that the model and mechanism of social enterprises was part of the third sectors supports contributing to the development and the strength of the civil community which resulted in positive economic growth of the country.

In terms of social entrepreneurs with Thai identity, it was found that, despite their well-recognized role of the civil community as social enterprises contributing to social development, they could not fully meet the needs of the community and social development due to the complexity of the communities and various interests groups. Social enterprises, however, still kept continuing their operation as long as the welfare provided by the government was not enough and available to allow the independent living and self-reliance living for all to become true.

The synthesis and knowledge construction result of this study were for the sustainable operation of the social enterprises. The social entrepreneur's had to set 3 goals for the usages of the profit earned after deducting the cost of operation. The first goal was to set certain amount of the earning as the reserve fund, secondly the profit earned should be used for the enterprises' expansion and thirdly the profits earned should be used to support the public affairs and public interest activities.

Keywords : Social Enterprises, Third Sector, Sustainable Development, Mechai Viravaidya

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้เป็นเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบและกลไกของธุรกิจเพื่อสังคม ในฐานะภาคส่วนที่สาม เพื่อศึกษาผู้ประกอบการทางสังคมภายใต้อัตลักษณ์ความเป็นไทย และเพื่อสังเคราะห์และสร้างองค์ความรู้ใหม่ แนวทางการศึกษา ใช้วิธีการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและการสัมภาษณ์เชิงลึก คุณมีชัย วีระไวทยะ และบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการดำเนินกิจการเพื่อสังคม

ผู้วิจัยพบว่า รูปแบบและกลไกของธุรกิจเพื่อสังคมในฐานะภาคส่วนที่สาม คือ การส่งเสริมและพัฒนาประชาสังคมในฐานะของผู้ประกอบการเพื่อให้สังคมเติบโตและเข้มแข็ง อันเป็นผลดีต่อการเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจของประเทศ

ผู้ประกอบการทางสังคมภายใต้อัตลักษณ์ความเป็นไทย พบว่า แม้ปัจจุบันบทบาทการพัฒนาสังคมของประชาสังคมในนามธุรกิจเพื่อสังคมเป็นที่ยอมรับกว้างขวางมากขึ้น แต่ไม่สามารถตอบสนองต่อการพัฒนาชุมชนและสังคมได้ทั้งหมด เพราะชุมชนและสังคมมีความซับซ้อนและมีกลุ่มผลประโยชน์หลายกลุ่ม อย่างไรก็ตามความพยายามของภาคส่วนที่สามก็ยังคงเดินหน้าต่อไปตราบดีก็ตามที่รัฐยังจัดสรรสวัสดิการได้ไม่ทั่วถึงและประชาชนยังไม่สามารถพึ่งตนเองได้

การสังเคราะห์และสร้างองค์ความรู้ใหม่เพื่อการดำเนินธุรกิจเพื่อสังคมอย่างยั่งยืน ผู้ประกอบการต้องกำหนดเป้าหมายของกำไรจากการดำเนินงานหลังหักค่าใช้จ่ายอย่างชัดเจน 3 ประการ คือ ประการแรก ใช้เป็นเงินทุนสำรอง ประการที่สอง ใช้เป็นเงินทุนเพื่อขยายกิจการ และประการที่สาม ใช้เป็นเงินเพื่อการสนับสนุนกิจกรรมเพื่อสาธารณประโยชน์

คำสำคัญ : กิจการเพื่อสังคม ภาคส่วนที่สาม การพัฒนาอย่างยั่งยืน มิชชั่น วีระไวทยะ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

สถานการณ์โลกมีการเปลี่ยนแปลงนับตั้งแต่เกิดการปฏิวัติอุตสาหกรรมในศตวรรษที่ 18 จนถึงศตวรรษที่ 20 โลกก้าวหน้าและมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว มนุษย์มีปฏิริยาตอบสนองกับการเกิดกระบวนการ “เรื่องปัญญา (Enlightenment)” หรืออาจเรียกว่า “แสงแห่งการรู้จริง” ที่เน้นการให้เหตุผลและหลักฐานเท่านั้น แต่ยิ่งแสงสว่างยิ่งเจิดจรัสมากเท่าไรก็ยิ่งเข้มข้นมากขึ้น แต่เหรียญย่อมมีสองด้านเสมอเมื่อมีด้านสว่างที่แสดงออกมาให้เห็นถึงความเจริญก้าวหน้า แต่อีกด้านก็ก่อให้เกิดปัญหาที่มีความหลากหลายและซับซ้อนมากยิ่งขึ้น อาทิ ปรากฏการณ์ภัยพิบัติทางธรรมชาติที่ทวีความรุนแรงและเกิดขึ้นทั่วโลกในระยะเวลาไม่กี่ปีที่ผ่านมา ไม่ว่าจะเป็นคลื่นยักษ์สึนามิถล่มญี่ปุ่น แผ่นดินไหวที่เฮติ การปะทุของภูเขาไฟในไอซ์แลนด์ รวมถึงมหาอุทกภัยครั้งใหญ่ในรอบ 50 ปี ที่สร้างความเสียหายแก่ประเทศไทยอย่างมหาศาล

ปัญหาดังกล่าวข้างต้นเป็นผลมาจากระบบเศรษฐกิจทุนนิยมที่ขับเคลื่อนด้วยระบบเศรษฐกิจทุนนิยมอุตสาหกรรมการจัดสรรทรัพยากรและสินค้าจะอาศัยกลไกราคาตลาดเป็นสำคัญ ระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยมเปิดให้เอกชนมีการแข่งขันทางธุรกิจอย่างเสรี มีการแสวงหากำไรสูงสุดเป็นเป้าหมายหลัก ผู้คนต่างกอบโกยผลประโยชน์ด้วยการผลาญทรัพยากรทางธรรมชาติเป็นเหตุให้เกิดภัยพิบัติที่สร้างความเสียหายแก่ประเทศต่างๆ ทั่วโลก แม้เศรษฐกิจแบบทุนนิยมจะเกิดผลดีในการสร้างโอกาสให้ประชาชนในการยกระดับสถานะทางเศรษฐกิจและสังคมประชาชนได้รับสิทธิและเสรีภาพแต่นำมาซึ่งปัญหาต่างๆ อาทิ ปัญหาสิ่งแวดล้อม ภาวะโลกร้อน สารพิษตกค้าง ปัญหาความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ ค่าครองชีพสูง ปัญหาความยากจน ปัญหาช่องว่างระหว่างคนจนกับคนรวย รวมถึงปัญหาสังคม ซึ่ง ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (2548) เห็นว่า “ปัญหาการพัฒนาของประเทศไทยตามแนวทางเศรษฐศาสตร์กระแสหลักเป็นการพัฒนาทุนนิยมแบบที่ถ่ายโอนทรัพยากรออกจากชุมชน

หมู่บ้านเพื่อเลี้ยงดูเมืองและเพื่อส่งออกต่างประเทศ ผลประโยชน์ของการพัฒนากลับตกเป็นของคนเพียงกลุ่มเดียว ก่อให้เกิดภาพซ้อนระหว่างภาคธุรกิจเป็นภาคที่ร่ำรวยส่วนใหญ่มาจากการเอาไรต์เอาเปรียบภาคเกษตรกรรมภาคเศรษฐกิจชุมชน จากการใช้แรงงานชาวบ้านราคาถูกที่ถือว่าเป็นภาคส่วนที่แท้จริงของประเทศไทย”

ระบบทุนนิยมมองธรรมชาติมนุษย์อย่างคับแคบ (Muhammad Yunus, อังใน สฤณี อาชวานันทกุล (2555) เห็นว่า “ทฤษฎีตลาดเสรีกระแสหลักบอกว่า วิธีที่ดีที่สุดที่คุณจะทำประโยชน์ให้แก่สังคมและโลกคือ การพุ่งความสนใจไปที่การแสวงหาประโยชน์ให้ตัวเองให้มากที่สุด” แสดงให้เห็นถึงการแข่งขันแบบเสรีที่แก่งแย่งชิงดีกันด้วยความเอาไรต์เอาเปรียบโดยไม่ได้คำนึงถึงทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่อย่างจำกัด ปัญหาดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงระบบเศรษฐกิจทุนนิยมที่การทำธุรกิจภายใต้การแข่งขันมีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติเพิ่มมากขึ้น นำไปสู่การใช้กลวิธีในการแย่งชิงทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด เป็นสาเหตุที่ไม่ก่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน จึงเป็นที่มาของหน่วยงานองค์กรสาธารณประโยชน์ (Non-Government Organization : NGOs) ที่ดำเนินการเพื่อแก้ปัญหาสังคม ซึ่งการช่วยเหลือสังคมไม่สามารถทำเพียงลำพังหรือต่างคนต่างทำได้เพราะจะไม่สามารถจะช่วยให้สังคมมีความสุขที่ยั่งยืนได้ ซึ่ง กฤตนิ ภัฏฐวุฒิสวัสดิ์และคณะ (2553) เห็นว่า “การจะทำกิจการเพื่อสังคมให้ยั่งยืนได้นั้นต้องเริ่มตั้งแต่กระบวนการผลิตที่ดูแลสิ่งแวดล้อม ดูแลคนทำงานและคนในชุมชนรวมพลังกันขับเคลื่อนเพื่อประโยชน์ของสังคม” ทำให้มีนักวิชาการ นักธุรกิจและหน่วยภาครัฐให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วม ก่อให้เกิดธุรกิจรูปแบบใหม่เรียกว่า กิจการเพื่อสังคม (Social Enterprises) ที่จะช่วยให้สังคมเป็นสุขและประชาชนมีความอยู่ดีกินดีมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น และช่วยบรรเทาพิษภัยอันเจ็บปวดจากระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม

เพื่อให้โครงสร้างของทุนนิยมสมบูรณ์ Muhammad Yunus (อังใน สฤณี อาชวานันทกุล (2555) แนะนำว่า “เราต้องแนะนำ

ธุรกิจอีกประเภทหนึ่ง ประเภทที่ตระหนักว่าธรรมชาติมนุษย์มีหลายมิติ ถ้าหากเราเรียกบริษัททั่วไปว่า ธุรกิจแสวงหากำไรสูงสุด (Profit-maximizing business) เราก็อาจเรียกธุรกิจชนิดใหม่ ธุรกิจเพื่อสังคม ผู้ประกอบการไม่ได้ก่อตั้งธุรกิจเพื่อสังคมขึ้นมาเพื่อบรรลุประโยชน์ส่วนตัวอันคับแคบแต่เพื่อบรรลุเป้าหมายทางสังคมที่เฉพาะเจาะจง” (Mohammad Yunus, อ้างใน สฤณี อาชวานันทกุล (2555) ยังได้ขยายความต่ออีกว่า “ธุรกิจเพื่อสังคมในองค์กรการกุศลมันคือธุรกิจในทุกความหมายของคำนี้ ต้องถอนทุนคืนพร้อมกับพยายามบรรลุเป้าหมายทางสังคม เวลาที่คุณบริหารธุรกิจคุณจะต้องคิดและทำแตกต่างจากเวลาที่คุณทำการกุศล เรื่องนี้สำคัญมากเมื่อนิยามธุรกิจเพื่อสังคมและผลเชิงบวกที่สร้างให้กับสังคม” การช่วยเหลือสังคมนั้นไม่สามารถทำเพียงลำพังหรือต่างคนต่างทำได้ เพราะจะไม่สามารถช่วยให้สังคมมีความสุขที่ยั่งยืนได้ทำให้นักวิชาการ นักธุรกิจ และภาครัฐให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วม สังคมสิ่งแวดล้อม ประเทศชาติและโลก จึงเกิดรูปแบบธุรกิจใหม่ เรียกว่า กิจการเพื่อสังคม (Social Enterprise) เพราะจะช่วยให้สังคมเป็นสุขและทำให้ประชาชนอยู่ดีกินดีมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นหรืออย่างน้อยจะบรรเทาปัญหาต่างๆ ที่เกิดจากระบบเศรษฐกิจทุนนิยมให้ลดลงทั้งปัญหาการว่างงาน และความไม่เท่าเทียมกันในสังคม รวมทั้งการเข้าถึงการบริการของภาครัฐหรือการกีดกันทางสังคมที่มาจากสาเหตุจากสถานะเศรษฐกิจและสังคม ความยากจน อาชญากรรมตลอดจนปัญหาการเสื่อมโทรมของสภาพแวดล้อมด้วย

สำหรับประเทศไทยธุรกิจเพื่อสังคมมีการดำเนินการอยู่บ้างแล้วเพียงแต่ธุรกิจเหล่านี้ทำกันอย่างกระจัดกระจาย ต่างคนต่างทำ ต่างคนต่างคิด และมีอยู่ในกลุ่มของเอ็นจีโอ ผู้นำชุมชน ดังนั้นงานหลักของคณะกรรมการส่งเสริมธุรกิจเพื่อสังคมแห่งชาติจึงต้องส่งเสริมให้กิจการเพื่อสังคมที่มีอยู่แล้วให้ไปได้ดียิ่งขึ้น รวมทั้งเป็นการเชื่อมโยงให้เอ็นจีโอ ชุมชน เอกชน รัฐบาล ช่วยกันคิดช่วยกันทำ โดยมีเป้าหมายที่จะให้กิจการเพื่อสังคมที่มีอยู่และกำลังจะเกิดขึ้นเติบโตจนสามารถเป็นฐานรากให้ประเทศในอนาคตได้ โดยการพัฒนาประเทศไทยนำโมเดลของประเทศอังกฤษมาเป็นต้นแบบในการขับเคลื่อนกิจการเพื่อสังคมในประเทศไทย (อภิรักษ์ โกษะโยธิน, 2553)

พัฒนาการของ Social entrepreneurship ซึ่ง Jason Haber (2016) ให้ทัศนะว่า “เกิดขึ้นในสหรัฐอเมริกาเป็นส่วนใหญ่ จุดเน้นสำคัญของ Social entrepreneurship การประยุกต์เอาหลักการทางธุรกิจและเครื่องมือทางธุรกิจมาประกอบการให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ซึ่งจะต้องแยกให้ออกระหว่างการแสวงหากำไรกับการสร้างบุญกุศลแก่สังคม” กิจการเพื่อสังคม (Social enterprises) หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ธุรกิจเพื่อสังคม (Social business) ก่อกำเนิดขึ้นในประเทศไทยมาตลอดระยะเวลาหลายปี

ที่ผ่านมาโดยเฉพาะกรณีของคุณมีชัย วีระไวทยะ ซึ่งเป็นที่น่าสนใจในการศึกษารูปแบบและกลไกของธุรกิจเพื่อสังคมในฐานะภาคส่วนที่สามารถถึงการสังเคราะห์องค์ความรู้การทำกิจการเพื่อสังคมให้เกิดประโยชน์อย่างยั่งยืนแก่สังคม

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษารูปแบบและกลไกของธุรกิจเพื่อสังคม ในฐานะภาคส่วนที่สาม
2. เพื่อศึกษาผู้ประกอบการทางสังคมภายใต้อัตลักษณ์ความเป็นไทย
3. เพื่อสังเคราะห์และสร้างองค์ความรู้ใหม่เพื่อการดำเนินธุรกิจเพื่อสังคมอย่างยั่งยืน

แนวคิดทฤษฎี

แนวคิดกิจการเพื่อสังคม องค์ความรู้เพื่อการดำเนินกิจการเพื่อสังคมต้องกำหนดเป้าหมายชัดเจน 3 ประการ คือ ประการแรก เป็นทุนสำรอง ประการที่สองเป็นทุนขยายกิจการและประการที่สาม สนับสนุนกิจกรรมเพื่อสาธารณประโยชน์

แนวคิดภาคส่วนที่สาม บทบาทของภาคธุรกิจเอกชน ในฐานะภาคส่วนที่สาม (Third Sector) เป็นแนวคิดที่ตั้งเอาภาคประชาสังคมทั้งองค์การสาธารณประโยชน์และองค์การทางศาสนา เข้าร่วมในกระบวนการพัฒนาสังคม

แนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน ศาสตร์ของพระราชกฤษฎีกาที่ 9 เพื่อสร้างภูมิคุ้มกันแก่ประชาชนให้อยู่ดีกินดี เหลือเฟือแผ่แก่ผู้อื่น เป็นแนวทางของความพอเพียงเพียงเลี้ยงตนได้ อย่างยั่งยืน

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้กำหนดขอบเขตของกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสัมภาษณ์ เป็นบุคคลที่ประสบความสำเร็จในการทำกิจการเพื่อสังคม (Social Enterprises)

วิธีดำเนินการวิจัย

แนวทางการศึกษาใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ และการวิจัยเอกสารโดยศึกษาจากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้อ้างอิงและประกอบการวิจัย และใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) คุณมีชัย วีระไวทยะ นายแพทย์กระแส ชนะวงค์ นายอดุร ตันติสุนทร ซึ่งเป็นผู้ทรงคุณวุฒิและประสบความสำเร็จในด้านการทำกิจการเพื่อสังคม จากข้อมูลที่ได้รับผู้วิจัยจะนำมาวิเคราะห์และศึกษารูปแบบและกลไกของกิจการเพื่อสังคมที่เป็นผู้ประกอบการทางสังคมที่ตั้ง

อยู่บนพื้นฐานขององค์กรทางธุรกิจที่มีวัตถุประสงค์เพื่อหาทำไรเพื่อสร้างสาธารณประโยชน์แก่สังคม

สรุปผลการวิจัย

รูปแบบและกลไกของธุรกิจเพื่อสังคม (Social Enterprise) พบว่า ในฐานะภาคส่วนที่สาม คือ การส่งเสริมและพัฒนาประชาสังคมในฐานะของผู้ประกอบการเพื่อสังคมให้เติบโตและเข้มแข็ง ซึ่งจะส่งผลดีต่อการเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจของประเทศ เมื่อเปรียบเทียบกับภาคส่วนที่มีอยู่เดิมคือ ภาคส่วนแรก (First Sector) ซึ่งหมายถึง ภาครัฐ (Government) และภาคส่วนที่สอง (Second Sector) ซึ่งหมายถึง ภาคธุรกิจซึ่งภาคส่วนที่หนึ่งและภาคส่วนที่สองยังไม่ใช่คำตอบทั้งหมดของการดำเนินการพัฒนาสังคมให้เกิดความยั่งยืน ภาคส่วนที่สาม (Third Sector) จึงเป็นคำตอบของความยั่งยืนและส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในสังคมซึ่งสอดคล้องกับวิถีคิดของ David Bornstein (2004) ที่ว่า “การประกอบการเพื่อสังคมเป็นกระบวนการซึ่งพลเมืองสร้างหรือปฏิรูปลงบ้านเพื่อให้เกิดความก้าวหน้าในการแก้ไขปัญหาทางสังคม เช่น ความยากจน ความเจ็บป่วย การอ่านไม่ออก เขียนไม่ได้ รวมทั้งสิ่งแวดล้อมถูกทำลาย สิทธิมนุษยชนถูกทำลาย และคอร์รัปชันเกิดมากขึ้น การประกอบการทางสังคมก็เพื่อให้เกิดคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นกับคนส่วนใหญ่ในสังคม” เช่นเดียวกับวิถีคิดของ Rory Ridley-Duff and Mike Bull (2011) และ Ridley-Duff and Southcombe (2012) ที่ว่า “กิจการเพื่อสังคมว่าเป็นการหาหนทางใหม่ในการระบุและอธิบายถึงรูปแบบขององค์การและวิธีการประกอบการที่มีเป้าหมายหลักในการใช้นวัตกรรมทางสังคมและสร้างความรับผิดชอบต่อประชาสังคม เป็นแนวทางการแก้ไขปัญหาสังคม (social problem) โดยอาศัยการดำเนินการจากภาคประชาชนเป็นผู้ขับเคลื่อนหลักที่เป็นผู้ที่ได้รับผลกระทบจากปัญหาโดยตรง รวมทั้งมีความเข้าใจในปัญหามากที่สุดทำให้สามารถแก้ไขปัญหาได้อย่างมีประสิทธิภาพมากที่สุด” ซึ่งสอดคล้องกับวิถีคิดของระวีกุล พูลสวัสดิ์ (อังกะไน พัทธ์กิจ พรหมเจริญ (2559) ที่ว่า “การมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนเป็นทุนทางสังคมที่สำคัญช่วยสร้างโอกาสที่จะเกื้อหนุนพลังการพัฒนาเพื่อฟื้นฟูและเสริมสร้างความแข็งแกร่งให้เศรษฐกิจโดยรวมของประเทศ

ผู้ประกอบการทางสังคม (Social Entrepreneurs) ภายใต้อัตลักษณ์ความเป็นไทย พบว่า แม้ปัจจุบันบทบาทการพัฒนาสังคมของประชาสังคมในนามธุรกิจเพื่อสังคมเป็นที่ยอมรับกว้างขวางมากขึ้น แต่ก็ยังไม่อาจตอบสนองต่อการพัฒนาชุมชนและสังคมทั้งหมด เพราะอย่างที่เราเห็นว่าชุมชนและสังคมมีความซับซ้อนมีหลายกลุ่มผลประโยชน์ ถึงกระนั้นความพยายามของภาคส่วนที่สามยังคงเดินทางต่อไปตราบที่รัฐสวัสดิการยังไม่ทั่วถึงและประชาชนไม่สามารถ

พึ่งตนเองได้และกลไกทางการตลาดในภาวะเศรษฐกิจปัจจุบันไม่สามารถตอบสนองความต้องการของคนส่วนใหญ่ได้ トラบที่แท้จริงอุบาทว์คือความยากจน ความเจ็บไข้และความไม่รู้หนังสือยังปกคลุมสังคมไทยอยู่ ธุรกิจเพื่อสังคมก็ยังคงจะเป็นทางเลือกที่ดีที่สุดเพื่อแบ่งเบาภาระของรัฐบาล และต้องสร้างผู้นำที่เข้มแข็งให้มีภาวะผู้นำที่เข้มแข็งตั้งแต่วัยเยาว์เพื่อจะเป็นผู้นำในการพัฒนาชุมชนสังคมและประเทศชาติ เพราะความเป็นผู้นำมีความสำคัญต่อกระบวนการพัฒนาเป็นอย่างมาก อานันท์ ปันยารชุน (2541) เห็นว่า “ผู้นำไม่ใช่ผู้ที่นำคนอื่น แต่ผู้นำที่ดีคือผู้ที่ผู้อื่นอยากเดินตาม และผู้นำต้องเป็นผู้ที่สามารถทำให้ผู้อื่นคล้อยตามเพราะมีศรัทธาต่อคนนั้น อีกทั้งผู้นำที่ดีต้องรู้จักประสานประโยชน์ระหว่างบุคคลในสังคมให้เกิดขึ้นได้” ดังนั้นภาครัฐและภาคเอกชนควรให้การส่งเสริมโดยเฉพาะผู้ที่จะเป็นผู้ประกอบการทางสังคมต้องเรียนรู้ความเป็นผู้นำและมีภาวะผู้นำอยู่ในตัวซึ่งเป็นหลักการสำคัญในกระบวนการพัฒนาสังคม การสังเคราะห์และสร้างองค์ความรู้ใหม่เพื่อการดำเนินธุรกิจเพื่อสังคมอย่างยั่งยืน ต้องกำหนดเป้าหมายอย่างชัดเจน 3 ประการ คือ ประการแรก เป็นทุนสำรองเพื่อดูแลตัวเอง ให้มั่นคงก่อน ประการที่สอง เป็นทุนขยายกิจการเมื่อมีโอกาสและอนาคตที่ดี ประการที่สาม สนับสนุนกิจกรรมเพื่อสาธารณประโยชน์ไม่ใช่เริ่มทันทีแต่ต้องรอทุนสำรองและขยายธุรกิจให้มั่นคงก่อน เพื่อให้เห็นภาพอย่างเด่นชัดของการดำเนินธุรกิจเพื่อสังคมขอยกตัวอย่างโรงแรม Bird & Bees Resort ของ คุณมีชัย วีระไวทยะ (2560) ซึ่งเป็นโรงแรมเล็กๆ ที่เมืองพญา โรงแรมแห่งนี้มีการนำผลกำไรไปใช้ในสามด้านคือ เพื่อเป็นทุนสำรอง เพื่อขยายกิจการและเพื่อสาธารณประโยชน์ การนำผลกำไรมาใช้เพื่อสาธารณประโยชน์เน้นเรื่องการพัฒนาด้านการศึกษา (Bird & Bees Resort) เป็นผู้สนับสนุนทุนการก่อสร้างและค่าใช้จ่าย 5 ปีแรกให้กับโรงเรียนกระทรวงศึกษาธิการได้อนุญาตให้นำมาหักลดหย่อนภาษีได้ถึงสองเท่าสำหรับผู้ให้เงินสนับสนุนเป็นเวลา 5 ปี โดยการดำเนินงานนั้นจะนำเงินที่ได้จากการสนับสนุนมาแบ่งเป็นสามส่วน ส่วนที่หนึ่งเพื่อการก่อสร้างอาคารเรียน สร้างสระว่ายน้ำสำหรับผู้ใหญ่และสำหรับเด็ก สร้างสวนผักแปลงเกษตรพอเพียง เป็นต้น เงินส่วนที่สองเป็นค่าบริหารจัดการ 5 ปี และเงินส่วนที่สามเพื่อจัดตั้งบริษัทธุรกิจเพื่อสังคมสำหรับนำผลกำไรไปเลี้ยงโรงเรียน เมื่อเข้าปีที่ 6 ก็เพียงพอสำหรับงบประมาณของทั้งโรงเรียน ปัจจุบันได้มีการจัดตั้งบริษัทเพื่อนำผลกำไรมาเป็นงบประมาณด้านค่าใช้จ่ายของโรงเรียนในระยะยาวชื่อ บริษัทธุรกิจเพื่อพัฒนาการศึกษาและชนบท จำกัด (Business for Rural Education and Development Co, Ltd.) ตัวอย่างที่ดีที่แสดงให้เห็นว่าแม้บริษัทเอกชนขนาดเล็กที่มีรายได้เพียง 70 ล้านบาท ยังสามารถทำกิจกรรมสาธารณประโยชน์ได้มากขนาดนี้ แล้วในกรณีบริษัทที่มีขนาดใหญ่ซึ่งในประเทศไทยมีอยู่

จำนวนมากมีการทำความร่วมมือกันดำเนินโครงการพัฒนาการศึกษาในรูปแบบดังกล่าวมาข้างต้น ถือเป็นความสามารถในการช่วยกันพัฒนาโรงเรียนได้มากถึง 7,000 โรงเรียนในทุกตำบลทั่วประเทศ เป็นการช่วยแบ่งเบาการลงทุนของภาครัฐโดยบริษัทเอกชนทั้งหลายล้วนมีความสามารถความเชี่ยวชาญในเรื่องของการทำธุรกิจเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว หากมีการลงทุนตั้งบริษัทให้โรงเรียนได้ดำเนินธุรกิจเพื่อนำกำไรกลับมาใช้บริหารจัดการโรงเรียนได้ตลอดไป จะเป็นการช่วยเหลือสังคมได้อย่างยั่งยืน

อภิปรายผลการวิจัย

บทบาทของภาคธุรกิจเอกชนในฐานะภาคส่วนที่สามเป็นแนวคิดที่ดึงเอาภาคประชาสังคมทั้งองค์การสาธารณประโยชน์ องค์การศาสนา ฯลฯ เข้าร่วมในกระบวนการพัฒนาซึ่งแนวทางการดังกล่าวเป็นการดำเนินงานของภาคเอกชนที่มีความคล่องตัวดีกว่าการทำงานของภาครัฐ รูปแบบและกลไกการดำเนินงานจึงมีความเป็นอิสระไม่มีความซับซ้อนเหมือนและข้อจำกัดเหมือนภาครัฐ แต่บทบาทการดำเนินงานของธุรกิจเพื่อสังคมของภาคเอกชนแม้ว่าจะไม่มีข้อจำกัดเหมือนรัฐบาลแต่ภาคเอกชนก็มักมุ่งแสวงหาผลกำไรเป็นหลัก ทำให้ทรัพยากรและความเชี่ยวชาญถูกใช้ไปกับกิจการที่แสวงหาผลกำไร ไม่ใช่กิจการที่สร้างประโยชน์แก่สังคมและสิ่งแวดล้อม ในบางธุรกิจมีกิจกรรมเพื่อสังคมแต่ก็ยังไม่ยั่งยืนและไม่ก่อให้เกิดผลในการแก้ปัญหาสังคม หากแต่เป็นเพียงวิธีการสร้างภาพลักษณ์เพื่อเป็นการประชาสัมพันธ์และโฆษณาเพื่อประโยชน์ส่วนตนมากกว่าการคำนึงถึงประโยชน์ของสังคมในภาพรวม

ธุรกิจเพื่อสังคมเป็นความพยายามขององค์กรธุรกิจภาคเอกชนที่ต้องการมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาสังคมให้เกิดความยั่งยืน ผู้ประกอบการทางสังคมภายใต้อัตลักษณ์และวิถีแบบไทยในปัจจุบันเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางมากขึ้น ในฐานะภาคส่วนที่สามได้จัดตั้งองค์กรเพื่อสาธารณกุศลโดยมีเป้าหมายสำคัญคือให้ชุมชนเข้มแข็งด้วยตนเอง ทำงานคู่ขนานไปกับการทำงานของภาครัฐ เพื่อให้ภาคประชาชนสามารถทำธุรกิจด้วยตนเองซึ่งเป็นธุรกิจเพื่อสังคมที่จะก่อให้เกิดผลกำไรแล้วนำกำไรนั้นมาหมุนเวียนสร้างประโยชน์กลับคืนสู่ชุมชนอีกครั้ง แสดงให้เห็นถึงความเข้มแข็งของภาคประชาสังคม นอกจากจะส่งผลดีต่อการพัฒนาเศรษฐกิจภาพรวมของประเทศแล้ว ยังส่งผลต่อสวัสดิการสังคมและการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไปพร้อมกันสอดคล้องกับความเห็นของ สฤณี อาชวานันทกุล (2555) ที่เห็นว่า “ในเมื่อเป้าหมายสูงสุดอยู่ที่การแก้ปัญหาสังคมหรือสิ่งแวดล้อมไม่ใช่ผลกำไร ธุรกิจเพื่อสังคมจึงจำเป็นต้องให้ความสำคัญกับการออกแบบโครงสร้างผู้ถือหุ้น โครงสร้างการบริหารจัดการและโมเดลธุรกิจเพื่อสร้างหลักประกันว่าปัญหาสังคมหรือสิ่งแวดล้อมจะได้รับการแก้ไขอย่าง

แท้จริงไม่ใช่กลายเป็นว่าประโยชน์ส่วนใหญ่จากธุรกิจตกอยู่กับผู้ถือหุ้นที่มีฐานะดีหรือผู้บริหารของบริษัทเท่านั้น” เพื่อเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันให้แก่การทำธุรกิจสังคม เพราะธุรกิจเพื่อสังคมเป็นการดำเนินธุรกิจเพื่อช่วยเหลือสังคมโดยเฉพาะความยากจนซึ่งประเทศไทยยังมีประชาชนจำนวนมากที่มีความยากจน ดังนั้นผู้ประกอบการทางสังคมภายใต้อัตลักษณ์ไทยต้องเข้าใจบริบทของความเป็นไทยทั้งวัฒนธรรม ค่านิยม ประเพณี ความเชื่อและทัศนคติของผู้คนในสังคม สร้างกระบวนการมีส่วนร่วมในธุรกิจเพื่อสังคมเพื่อให้เกิดการพัฒนาแบบวิถีไทยที่มีความยั่งยืน

องค์ความรู้ของการเป็นผู้ประกอบการทางสังคม มีชัย วีระไวทยะ (2560, สัมภาษณ์) เห็นว่า “การจะทำธุรกิจเพื่อสังคมต้องกำหนดเป้าหมายอย่างชัดเจน 3 ประการ ประการแรกเป็นทุนสำรอง ประการที่สองเป็นทุนขยายกิจการ ประการที่สามสนับสนุนกิจกรรมเพื่อสาธารณประโยชน์” เพราะการวางแผนการดำเนินการพัฒนาสังคมภายใต้ธุรกิจเพื่อสังคมจะต้องมีเป้าหมายและมีทิศทางที่ชัดเจน ซึ่งคุณมีชัย มุ่งเน้นเป้าหมายคือ การสร้างรายได้เป็นฐานที่จะสร้างประโยชน์และความเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางที่ดีขึ้นของสังคม ซึ่งสอดคล้องกับวิถีคิดของ David Bornstein (2004) ที่ว่า “สิ่งที่นักธุรกิจทั่วไปมักคำนึงถึงคือเรื่องเศรษฐกิจเป็นสิ่งสำคัญแต่ก็ต้องยอมรับว่าผู้ประกอบการทางสังคมนั้นเองก็คำนึงถึงเรื่องเดียวกันแต่สิ่งที่แตกต่างของผู้ประกอบการทางสังคมก็คือ การคำนึงถึงเรื่องการเปลี่ยนแปลงสังคมด้วย เพราะพวกเขามีแรงกระตุ้นมีความคิดสร้างสรรค์และยังเป็นผู้ตั้งคำถามกับสิ่งที่เป็นอย่างและใช้ประโยชน์จากโอกาสใหม่ๆ เสมอ และยังปฏิเสธที่จะล้มเลิก และพร้อมสร้างโลกที่ดีกว่า” (David Bornstein, 2004)

รูปแบบและกลไกของธุรกิจเพื่อสังคมในฐานะภาคส่วนที่สาม (Third Sector) เป็นกระบวนการพัฒนาสังคมที่มุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของภาคประชาสังคมโดยมีวิธีการทำงานเป็นภาคีเครือข่ายการพัฒนาที่มีความเป็นอิสระและไม่ซับซ้อนปราศจากการแทรกแซงจากภาครัฐ ซึ่งผู้ประกอบการทางสังคมภายใต้อัตลักษณ์ความเป็นไทยจะต้องเข้าใจในบริบทของแนวทางการพัฒนาที่จะต้องคู่ขนานไปกับแนวทางการพัฒนาของภาครัฐเพื่อให้ประชาชนในสังคมสามารถพึ่งตนเอง รู้จักการทำธุรกิจที่ไม่ได้มุ่งเน้นผลกำไรแต่เป็นธุรกิจเพื่อร่วมพัฒนาสังคม ซึ่งเป็นอีกขั้นของวิถีคิดเพื่อสร้างสรรค์สังคมให้น่าอยู่ เพราะเมื่อประชาชนผาสุกชุมชนก็เข้มแข็งและยั่งยืน และต้องมียุทธศาสตร์เพื่อการดำเนินธุรกิจเพื่อสังคมอย่างยั่งยืนคือ ต้องรู้จักทำธุรกิจเพื่อสังคมอย่างแท้จริง โดยต้องแบ่งแนวทางธุรกิจออกเป็น 2 ประเภท คือ ประเภทเท่าทุน ไม่เน้นผลกำไรช่วยผู้ด้อยโอกาสแต่ไม่สามารถเติบโตได้เร็วเป็นธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับความยากจนมีการสะสมทุนเพียงเล็กน้อย ประเภทแสวงหากำไร เป็นธุรกิจที่เกี่ยวข้องกับผู้ที่มีกำลังซื้อ มีการสะสมทุน โตได้เร็วและสามารถช่วยขยาย

กิจการหรือจัดตั้งบริษัทเท่าทุนใหม่ได้ แนวคิดดังกล่าวเป็นหลักขององค์ความรู้ของธุรกิจเพื่อสังคมเพื่อผลักดันการพัฒนาสังคมให้เกิดความยั่งยืน

ภาพรวมที่เป็นหัวใจสำคัญของธุรกิจเพื่อสังคม คือ การทำธุรกิจนั้นจะต้องมีความสำคัญต่อความรับผิดชอบต่อสังคมด้วย จุดที่จะชี้ให้เห็นนี้เป็นการลงทุนที่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสังคมที่มีลักษณะสำคัญเห็นได้ 3 ประการด้วยกัน คือ

1. ความมุ่งมั่น (Intent) ที่ต้องการให้การลงทุนนั้นก่อผลกระทบในทางที่ดีแก่สังคม
2. ผลตอบแทนจากการลงทุน (The Return on Investment) จะต้องให้เกิดการหมุนเวียนทุน และกำไรกลับมาลงทุนได้อย่างต่อเนื่อง โดยไม่ต้องรอและพึ่งพาแต่เงินทุนรับบริจาคเท่านั้น
3. ผลกระทบที่เกิดขึ้นไม่ใช่ผลลัพธ์ได้จากการลงทุนคุ้มกับทุนที่ลงไปแค่ไหนแต่ต้องเป็นผลที่อาจวัดไม่ได้จากการลงทุนไปให้มีผลต่อสังคม

สรุปความว่าธุรกิจเพื่อสังคมเป็นองค์กรธุรกิจที่มุ่งแสวงหากำไร แต่กำไรนั้นอยู่บนพื้นฐานและมีเป้าหมายเพื่อการพัฒนาสังคมในหลากหลายแง่มุมให้เกิดความอย่งยั่งยืน ทั้งด้านเศรษฐกิจ การศึกษา สิ่งแวดล้อม สาธารณสุขและการมีส่วนร่วมของชุมชน สะท้อนให้เห็นภาพรวมของการเป็นผู้ประกอบการเพื่อสังคม แต่หากจะมองลึกลงไปในรายละเอียด ธุรกิจเพื่อสังคมนั้นมีวัตถุประสงค์ที่ชัดเจนมาก เช่น สร้างงานเพื่อชุมชน ฝึกฝนทักษะของชุมชน จัดหาบริการต่างๆ ให้แก่ชุมชน ยกกระดับการศึกษาของผู้ด้อยโอกาส ฝึกฝนอาชีพเพื่อคนพิการ คุ้มครองสิ่งแวดล้อมและสิทธิสัตว์ ลดสภาวะโลกร้อน อีกทั้งยังไม่มีกำไรจากการค้าซึ่งจะทำให้ผลประโยชน์กระจายกันไปอย่างทั่วถึงทั้งในกลุ่มผู้บริโภค บริษัท และชุมชน หมายความว่า “กำไร” จะถูกแบ่งสรรกลับคืนเพื่อสร้างสาธารณประโยชน์แก่สังคม

ข้อเสนอแนะ

1. ธุรกิจเพื่อสังคมในประเทศไทยยังมีน้อยเกินไป เมื่อเทียบกับความต้องการด้านการพัฒนาทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคม จึงควรส่งเสริมให้ประชาชนที่มีกำลังเป็นผู้ประกอบการทางสังคมที่ทำธุรกิจเพื่อการพัฒนาสาธารณประโยชน์แก่สังคม
2. หน่วยงานภาครัฐยังไม่ให้การสนับสนุนเท่าที่ควร อาจเป็นเพราะขาดความรู้ความเข้าใจในบทบาทขององค์การพัฒนาภาคประชาสังคมในนามธุรกิจเพื่อสังคม ภาครัฐควรให้การส่งเสริมแต่ไม่ใช่แทรกแซงให้ภาคประชาชนทำงานคู่ขนานในการพัฒนาสังคมอย่างเป็นรูปธรรมและสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมแก่ทุกภาคส่วนในสังคม

3. ประชาชนรากหญ้าในท้องถิ่นย่อมเข้าใจปัญหาและความต้องการมากกว่าหน่วยงานของรัฐที่พยายามผลักดันโครงการพัฒนาต่างๆ ไปให้แก่ชุมชน โดยที่ชุมชนไม่ได้ต้องการ ภาคประชาสังคมจะสามารถแก้ปัญหาเหล่านี้ได้ดีกว่าภาครัฐเพราะอยู่ใกล้ชิดชุมชนและเข้าใจเข้าถึงชุมชนมากกว่า ภาครัฐจึงต้องให้ความสำคัญและให้การสนับสนุนภาคประชาสังคมให้มากยิ่งขึ้น

4. สังคมสงเคราะห์เป็นบทบาทของภาครัฐที่ให้แกสังคมโดยไม่ก่อให้เกิดความยั่งยืน ไม่สามารถตอบโจทย์กระบวนการพัฒนาสังคมให้ยั่งยืนได้ รัฐควรให้การสนับสนุนให้ชาวบ้านได้เรียนรู้ที่จะเป็นผู้ประกอบการ เป็นเจ้าของธุรกิจมีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมทุกรูปแบบ ซึ่งผลประโยชน์จะตกกับชุมชนและประเทศชาติเป็นชุมชนพึ่งตนเองซึ่งเป็นแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืน

5. “นักการเมืองให้ปลา พระราชาให้เบ็ด” คือภาพสะท้อนการพัฒนาสังคมของหน่วยงานภาครัฐ ศาสตราจารย์พระราชาเป็นพระราชดำริของในหลวงรัชกาลที่ 9 ซึ่งเป็นคำตอบของการดำเนินงานพัฒนาสังคมที่ภาครัฐต้องนำมาขบคิด เพื่อขยายองค์ความรู้ที่จะเผยแพร่ให้เป็นประโยชน์แก่สังคมให้มากกว่าที่เป็นอยู่ เพราะเมื่อประชาชนมีภูมิคุ้มกันในตนเองก็เป็นภูมิคุ้มกันสังคมได้เช่นเดียวกัน

6. การปลูกฝังจิตสำนึกแก่เด็กและเยาวชนเป็นอีกแนวทางการพัฒนาประเทศในระยะยาวซึ่งภาครัฐและภาคเอกชนต้องส่งเสริมและให้คุณค่าแก่เยาวชนในเรื่องดังกล่าวเพราะเด็กในวันนี้คือผู้ใหญ่ในวันหน้าที่จะเป็นกำลังสำคัญของการพัฒนาประเทศชาติบ้านเมือง

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายโดยเฉพาะคณะกรรมการส่งเสริมธุรกิจเพื่อสังคมแห่งชาติ ต้องส่งเสริมให้กิจการเพื่อสังคมที่มีอยู่แล้วให้ดียิ่งขึ้นและสนับสนุนการทำธุรกิจเพื่อสังคมให้เพิ่มมากยิ่งขึ้นในประเทศไทย ภาครัฐต้องเป็นตัวกลางเชื่อมโยงให้เอ็นจีโอ ชุมชนเอกชน รัฐบาล ช่วยคิดช่วยทำช่วยวางแผนให้กิจการเพื่อสังคมเติบโตจนสามารถเป็นฐานรากให้ประเทศไทยได้ในอนาคต

เอกสารอ้างอิง

- กฤตนิ ณีภูษิตวิสิทธิ์ และคณะ. (2553). **โครงการวิจัยพลวัตการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของโลกที่มีผลกระทบต่อวัฒนธรรมสังคมไทย**. สถาบันบัณฑิตบริหารธุรกิจศศินทร์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2548). **แนวคิดเศรษฐกิจชุมชน ข้อเสนอแนะทางทฤษฎีในบริบทต่างสังคม**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สร้างสรรค์.

- พิทักษ์ พรหมเจริญ. (2559). ยุทธศาสตร์การส่งเสริมการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันของกลุ่มสมาชิกกองทุนหมู่บ้านหนองสาริกา หมู่ที่ 11 ตำบลแปลงยาว อำเภอลองยาว จังหวัดฉะเชิงเทรา. มหาวิทยาลัยราชภัฏราชนครินทร์ วารสารราชนครินทร์ มกราคม-มิถุนายน 2559 (179-190).
- สฤณี อาชวานันทกุล. (2555). **สร้างโลกไร้เงิน**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน.
- อภิรักษ์ โกษะโยธิน (2553) **บทความในคอลัมน์ “อนาคตประเทศ”** หนังสือพิมพ์โพสต์ทูเดย์ ฉบับวันที่ 19 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2553 สืบค้นเมื่อวันที่ 11 กุมภาพันธ์ 2560 <https://www.facebook.com/notes/apirak-kosayodhin/>
- อานันท์ ปันยารชุน. (2541). **ผู้นำ**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน.
- David Bornstein. (2004). **How to Change the World : Social Entrepreneurs and the Power of New Ideas**. Published February 5th 2004 by Oxford University Press, USA.
- Jason Haber. (2016) **The Business of good : Social entrepreneurship and the new bottom line**, (Irvine, California : Entrepreneur Press, USA.
- Ridley-Duff, Rory and Bull, Mike. (2011). **Understanding Social Enterprise : Theory and Practice**. London. SAGE Publication.
- Ridley-Duff, Rory and Southcombe, Cliff. (2012). **The social enterprise mark : a critical review of its conceptual dimensions**. Social Enterprise Journal, 8(3), 178-200.

บุคลากรกรม

มีชัย วีระไวทยะ. (2561, 3 กุมภาพันธ์). **นายกและผู้ก่อตั้ง สมาคมพัฒนาประชากรและชุมชน**.